
Reviews

Renata Salecl, *Disciplina kot pogoj svobode*, Ljubljana, Založba Krtina 2010, 176 str.

Delo *Disciplina kot pogoj svobode*, ki je bilo prvič izdano leta 1991, je lansko leto ponovno izšlo kot druga, popravljena izdaja. Knjiga, ki je nastajala v času razpada socializma, je doživela revizijo, saj sta minuli desetletji t. i. družbe svobode in njenih vzvodov očitno sprožili povsem nova vprašanja in nam približali izkustva, ki zahtevajo, da se moramo tudi o preteklem spraševati na povsem nov način. Govoriti o celotni vsebini knjige na način enega zamaha bi bilo nemara mogoče, vendar le ob predpostavki, da smo »domači v postelji« s psihoanalitičnimi jezikovnimi aparaturami ter da te znamo in (poklicano) izvajamo. Kolikor je mogoče na tem mestu, sem želel skicirati le nekatere točke temeljnega pomena v tem delu, kjer jezik teoretične psihoanalize in (post) strukturalizma nasploh pade v usodno kategorialno poenostavljanje ali bolje enost, od koder ni več moč nadaljevati, ne da bi, hoteli ali ne, zapadli v analogije, univerzalizem, zakone, mateme in hierarhične predpostavke, kjer se v ospredje postavlja nadrejenost ne pa pojmovna različnost. Poleg tega je vselej bolj plodno govoriti o tistih mestih, kjer imamo občutek ali morda slutnjo, da je tekst zgrešil ali nekaj zaobšel, kot pa o tistih, kjer je dobro zadet.

Osrednjo linijo dela predstavlja analiza, ki problematizira vidike različnih družbenih sistemov v njihovem definiranju poslanstva in smotra vzgoje ter izobraževanja. Začetna postavitev problema ima svoje specifično zgodovinsko ozadje in se osredotoča okoli ideološkega vpliva in nadzora na procese, v katerih se (samo)oblikuje subjekt ali, rečeno v drugem jeziku, v katerih poteka podružbljanje vsake nove generacije narojenih. Po letu 1991 so stopili v ospredje novi označevalci in docela nove jezikovne aparature, ki so, to je moč reči že ne-

kaj časa, mnogokrat le nominalno vzpostavljale novo politično in družbeno ureditev. Tista nova vrhovna ideja, ki je venomer stala v ozadju prizadevanj in ki je zaznamovala prehod ter nastop nove vrste republike,¹ je bila nedvomno svoboda. Nastopa te nove ideje in ideala ni moč zanikati, še posebej ne, v kolikor jo/ga razumemo kot svobodo od nečesa, najsi bo to od avtoritarnege režima, represije državnih organov nadzora, partije, komunistične ideologije itd. Svoboda od nečesa, natančneje: prekinitev z eno in edino vrhovno »resnico« ali ideologijo, pa po drugi strani samodejno še ne vzpostavlja pluralnosti in mnogoterosti, brez katere lahko le pogojno govorimo o demokraciji. Po zadnjih dveh desetletjih, ki sta predvidoma tudi spodbudili k reviziji pričujočega dela, je postalo nujno vprašanje, na kateri strani je ključna kategorija iz naslova dela, svoboda namreč, doživela svoje največje napredovanje. Če skrajno poenostavimo, je moč vprašanje postaviti na sledeči način: Ali imamo opravka s politično svobodo ali z neskončnim napredovanje svobodne družbe? Že povprečno talentiran posluš nam pomaga do spoznanja, da se na ravni globalne optike »Zahod« sam sebi zrcali kot »svobodna družba«, kar v nadaljevanju samodejno pomeni nekaj takega kot »demokratska družba«.² Današnji paradoks, ki se začne okoli tovrstnih skovank in h kateremu se napoti ter sredi poti k njemu tudi ostane pričujoče delo, je moč ubesediti na sledeči način. Navkljub dejstvu, da živimo v svobodni družbi, se tako sistematično, institucionalno kot tudi »od spodaj« dogajajo očitne serijske kršitve (političnih) pravic migrantskih delavcev, manjšin, istospolno usmerjenih itd. To več kot jasno nakazuje, da imamo dve vrsti (ali več) svobode oziroma da svobodna družba (družbena svoboda) zmore in prav tekoče shaja tudi brez politične svobode, še bolj pa brez politične enakosti. Ker je to bistvena točka, na kateri vse sloni in pade, bi bilo primerno podrobneje pogledati primer iz uvoda z naslovom *Družba ne obstaja*, ki obenem nakazuje, kako so kategorije družbe in države strmoglavile v skupno eno. Naslov, ki je vzet iz govora M. Thatcher (*»there is no such thing as society«*),³ skuša podpreti domnevo, da po koncu velikih ideologij na eni strani in začetku neoliberalizma na drugi družba nima več kaj iskati v zadevah posameznika. Ko M. Thatcher izreče, da ni družbe, »temveč le posamezniki in njihove družine, polno odgovorne za svojo usodo«, takoj v nadaljevanju razgrne, za kaj v resnici gre, namreč, da je vlada/država (*»government«*) tisto (nikakor pa ne

1 Po socialistični smo dobili demokratično republiko. Na prvi pogled nam to sproži vprašanje, ali smo se za demokracijo potegovali le v pridevniški obliki, osnovani na platformi, ki je ostala ista – republika. To, kaj se pojavlja na ravni samostalnika in kaj na ravni pridevnika, ni moč preprosto, naivno šteti zgolj za način govorice ali za neko specifično politološko latovščino.

2 Skovanka »demokratska družba« predpostavlja, da je družba politična kategorija, kar je vrhunski nesmisel.

3 Margaret Thatcher v intervjuju za Women's Own magazine, 31. oktobra 1987.

družba/družbeno), česar ne sme več biti na način vrhovne instance varuha v individualnih prizadevanjih. Zadevo razumemo v polni meri šele potem, ko si v spomin priključimo še poglavitni Reaganov stavek, ki govori identičen jezik: »/G/overnment is not the solution to our problems, government is the problem.« To je seveda možno izreči samo, v kolikor nimamo več opravlja z državljanji, temveč z družbenimi bitji, z njihovim družbenim napredovanjem znotraj območja nujnosti dela in trošenja. Državo kategorično postaviti kot oviro na »poti« državljanov je že na ravni izrečenega absurd brez primere, ker pa v ozadju ne stoji kategorija državljanov, temveč družbenih bitij, njihovega zgolj še dela, medsebojne konkurence na trgu ter napredovanja, je država zlahka videna kot zavora t. i. agresivnega, aktivnega tekmovalnega duha, kjer za svoj (družbeni) uspeh ne potrebujejo države, še več, kjer jim je uspeh toliko bližji, če države sploh več ni. Postaviti zadevo na domnevi, da družba ne obstaja, pomeni ne razlikovati med družbo in vlado/državo ter v nadaljevanju spregledati temeljno potezo neoliberalizma, sredi katerega smo še danes, ki delovna družbena bitja in družbo razvoja ter napredka le še napihuje (globalizira).

Le v kolikor imamo to distinkcijo pred očmi, je moč šele začeti resno razmišljati o kategoriji svobodne družbe in njenega temeljnega notranjega protislovja. Avtorčin dodatek k novi izdaji obenem tudi opozarja na temeljne zagate svobodne družbe, v katero naj bi vstopili po koncu t. i. komunističnega režima, ko »nastop« svobode nikakor ne sproži tudi vprašanj o njenih mejah. Zahrbtnost tega je moč ponazoriti že s Heglovim uvidom ob opazovanju francoske revolucije, ki ta dogodek dogodkov problematizira ravno iz tega vidika, in sicer kot proces v neskončnost napredujoče svobode, kar je Hegel označil kot njeno norenje. Avtorica v uvodu k novi izdaji izpostavi koncept »tiranije svobode«, s katerim želi predvsem družboslovje pojasniti tesnobo ljudi/potrošnikov v dobi »ideologije brez ideologij« pred neskončno možnostjo izbire, v končni instanci tudi *ready-made* (samo)dizajniranja. Današnji potrošnik ima namreč pred seboj svobodo izbire, o kateri še pred nekaj desetletji, v času serijske proizvodnje velikih količin enega in istega, ni bilo moč niti sanjati. V tovrstni postavitvi pa je že v samem začetku spregledano, da sta tako delo kot tudi njegov komplementarni proces – potrošnja, človeški dejavnosti iz območja nujnosti kot obnavljanja sredstev, nujnih za preživetje. Nastop moderne in nastop družbe/družbenega je, preprosto rečeno, zaznamoval sestop (padec) svobode v to območje nujnega kot svobodnega dela in potrošniške svobodne izbire,⁴ pri čemer je oboje podvrženo sami

4 Ni treba posebej poudarjati, da je današnje radikalno odsotnost lika državljana moč pojasniti z njegovo (samo)redukcijo na nosilca zgolj nekakšnega privatnega, subjektivnega mnenja na eni strani ter s (samo)dojemanjem/videnjem/razumevanjem samega sebe kot potrošnika, ki le še pridno izbira ali preferira, to pomeni enkrat na štiri leta, »politične« programe in stranke.

nujnosti razvoja in napredovanja, kot da bi šlo za vrhovni univerzalni zakon vseh zakonov, ki poganja tako živo kot mrtvo, tako naravo kot svet človeških stvari. Hannah Arendt v svoji kritiki Marxa izpostavlja ravno transformacijo dela, ki je bilo v moderni dobi »povzdignjeno kot izražanje človekove pozitivne svobode, svobode produktivnosti«, kar posledično prinese paradoks, da se začne nujnost predstavljati kot svoboda, ki zaradi svoje nove podlage (delo, proizvodnja in trošenje) nima več meja. Kot namigujejo bolj ali manj natančno zadeti poizkusi, se pasti tako imenovanega postkapitalizma skrivajo ravno v njegovi vrhovni ideji, v svobodi namreč.

Zadnjih dvajset let, ki jih zaznamuje doba svobode, emancipacije, konca ideologij, avtoritarnosti in navsezadnje tudi avtoritete, kliče in sili k mišljenju, kje in na kakšen način so doživeli transformacijo mehanizmi in vzvodi družbene prisile ter nadzorovanja, katerih preprosto ni moč zanikati. Tudi v primeru pričujoče analize je mnogo prispeval Foucault, ki je v svoje delu *Nadzorovanje in kaznovanje* lepo pokazal, kako so se mehanizmi kaznovanja in nadzora preselili iz obravnave telesa na ekspliciten, spektakelski način k vedno bolj sofisticirani, skriti institucionalni obdelavi in popravljanju duš ter uma. Foucault se loti same znanosti kot oblike družbenega gospodstva, kjer posebej izpostavi zgodovino psihiatrije in psihologije kot naravnost sramotno. Posebej slednja je v začetku 20. stoletja naredila temeljni epistemološki zasuk od preučevanja duše k preučevanju in iskanju zakonitosti človeškega obnašanja⁵ (behaviorizem), kot da bi šlo za predvidljive naravne pojave. Kot bi poudaril Foucault, ni šlo za nikakršno znanstveno odkrivanje, temveč naravnost za ustvarjanje tovrstnih zakonov kot ene od platform za sodobne mehanizme družbenega gospodstva in kontrole. Dejstvo, da se je prejšnje eksplicitno sklicevanje na avtoritete in hierarhični red umaknilo nekakšni sploščenosti (sad nove korporativne kulture), nikakor ni končalo gospodovalnega razmerja, kvečjemu nasprotno, premaknilo ga je na mnogo bolj zahrbtno stran. Čeprav pričujoče delo tematizira izgubo avtoritete predvsem v polju vzgoje in izobraževanja, bi bilo morda na mestu dodati, da je to mnogo širši proces, ki je v prvi vrsti doletel predvsem polje političnega, od koder avtoriteta tudi izvorno izhaja in kjer imamo na mestu njene praznine vedno bolj opravka z avtoritarnostjo. Če na primer vzamemo managerski novorek o razvijanju človeških potencialov (upravljanje s človeškimi resursi), kar v pričujočem delu ni eksplicitno izpostavljeno, je pa delno nakazano na točki permissivne vzgoje in kulture narcisizma, imamo opravka s povsem novo strukturo gospodstva, ki na mehek način, skorajda v barvah ljubezni do sočloveka,⁶ le-tega usmerja, krmili (vodi za roko) naproti samo še enemu, zgolj produktivne-

5 H. Arendt je z »banalnostjo zla« želela opozorila na ključno dejstvo, in sicer, da se ljudje v nekaterih ključnih trenutkih le še poslušno obnašajo (sich verhalten) in ne več delujejo.

6 Guru managementa Peter F. Drucker je managerje definirjal kot razvijalce ljudi!

mu koncu. Čeprav na prvi pogled izgleda, da so managerske vizije in misije nikogaršnji izdelek ali Foucaultovo izpraznjeno mesto, je za njimi le nekdo, ki jih izgovarja in po njih krmili ne le to, kar je, temveč tudi tisto, kar šele prihaja. Totalitarnost tovrstnega gospostva je v vedno večjem oženju (ničenju) horizontov možnega oz. možnosti, da bi stvari lahko bile tudi drugačne, kot so. To pomeni, da za mehкими prijemi in ljubeznivimi metodami razvijanja ljudi, kar je bistveni vidik sodobne lažne permisivnosti, ne stoji nikakršna alternativa več, saj ta isti novorek zatrjuje (metodično ustrahuje), da gre zdaj za goli obstoj ali kar za preživetje samo. Management je nedvomno ena od zmagovalnih paradigem tudi novega stoletja, ki je povsem ušla pogledu teoretskega raziskovanja in kritičnega premisleka, nemara zavoljo povsem banalnega dejstva, da ravno humanistika v vsej svoji širini management razume le kot praktično vejo postkapitalistične ekonomije, čeprav je bila ta nova vrsta gospostva že v svojih začetkih zasnovana kot nov vzvod upravljanja družbe kot celote. Za trenutne razmere, v katerih so dokončno uplahnile celo same zmognosti in potrebe po doslednem ločevanju med družbo in državo, med družbenim in političnim ter mišljenju teh dveh kategorij kot mestoma izrazito nasprotujočih si, nosi del odgovornosti ravno teorija, ki je ne glede na disciplinski predznak tiho sprejela vase družboslovni aksiom o družbi kot nevtralni nadmnožici vseh množic, kateri lahko dodamo tako barvo, kot se nam zljubi, ali tako, kot jo narekujejo modni trendi.

Igor Bijuklič